

Univerzitet u Beogradu, Filozofski Fakultet, Beograd

DOI 10.5937/kultura1234227D

UDK 81:1

811.163.41 Mrkaļь С.

originalan naučni rad

FILOZOFIJA I JEZIKOSLOVLJE U DELU SAVE MRKALJA

Sažetak: *Namera ovog rada¹ je da se kritički preispitaju filozofske osnove shvatanja jezika Save Mrkalja. Posebna pažnja će se posvetiti analizi njegovih promišljanja o „poreklu“ jezika, te definicijama jezika i jezičkog znaka. Na ovaj način autorka će nastojati da odredi koji je filozofski uticaj najdominantniji u Mrkaljevom „jezikoslovlju“.*

Ključne reči: *Sava Mrkalj, um, jezik, jezički znak*

Ličnosti poput Save Mrkalja (1783-1833) nisu retka pojava u srpskom duhovnom životu. Naime, često se dešavalo u našoj kulturi, pogotovu na njenim počecima, da usamljeni i talentovani pojedinci, u sukobu sa svojom sredinom i vremenom, stvore izuzetno značajna dela, koja u nekim srećnijim kulturama predstavljaju tvorevine rada naučnih institucija ili timova naučnika. Mrkalj je svojim spisom *Salo debeloga er libo azbukoprotres* predložio ništa manje do filozofski utemeljenu, metodološki ispravno, konsekventno i radikalno sprovedenu reformu pravopisa. Njegova reforma nije prihvaćena, a on je okončao svoje delanje u srpskoj kulturi kao nadareni, premda neshvaćeni, odbačeni i poludeli pojedinac, koji nije uspeo, što svojom što tuđom zaslugom, da do kraja razradi i razvije vlastite zamisli.² Pa ipak, Mrkaljev spis je inspirisao kako njegove savremenike, tako i filologe koji su stvarali posle njega.

Već na samom početku valja postaviti pitanje u čemu se sastoji filozofičnost njegovog spisa, budući da Mrkalj nije napisao filozofsko, već „jezikoslovno“ delo. Pripisivanje filozofskog karaktera raznim oblicima duhovnog stvaralaštva ne bi smelo da

1 Ovaj rad je nastao u okviru projekta Istorija srpske filozofije (179064), koji finansijski podržava Ministarstvo za prosvetu i nauku Republike Srbije.

2 Up. Nikoliš G., *Sava Mrkalj. Povest o jednom stradalniku*, Zagreb 1980.

bude toliko neodređeno i široko pa da smatramo filozofskim pesničke tvorevine reflektivnog karaktera, ili pak poučne narodne umotvorine, kritičke zabeleške i književne polemike, jer bi se u tom slučaju izgubio jasan kriterijum za razlikovanje filozofije od ostalih oblika duhovnog stvaralaštva. Pitanje načelnog karaktera moglo bi da glasi: da li se može neko delo označiti kao filozofsko, s obzirom na činjenicu da sadrži filozofske misli, premda nije filozofsko svojim nosećim tokom izlaganja ili pak svojom metodom. U Mrkaljevom *Azbukoprotresu* nisu samo prisutne filozofske refleksije, niti je jedino njegov racionalističko-logički metod izlaganja filozofski, već se "filozofičnost" njegovog dela ogleda prevashodno u stavu da se polazeći od nekih filozofskih (gnoseoloških) pretpostavki konstituiše jezik, kako na foničkom tako i na ortografskom planu.

Period prosvete kod Srba, kome pripada i Mrkalj, predstavlja početak u diferenciranju raznih naučnih disciplina (fizike, geografije itd.) kao i književnih vrsta (romana, drama, filoloških rasprava i slično), pa nije ni čudno što se očitije ne izdvajaju filozofski traktati, pošto su se i ostale discipline nalazile u fazi vlastitog konstituisanja i oblikovanja. Srpska prosveta se razlikuje od prosvete u susednim kulturama (južnoslovenskim) što jedina sadrži pored pedagoške i filozofsku dimenziju i po tome je slična filozofiji prosvete na Zapadu. Tu je svakako najmarkantnija figura Dositej Obradović,³ koji je, polazeći od temeljnih filozofskih načela zapadne prosvete, dao kritiku tradicionalne srpske kulture, a taj njegov pristup pokušali su da primene i drugi autori s kraja XVIII i početkom XIX veka - među njima i Sava Mrkalj, i to on više od svih drugih jer je i sâm bio stručno, filozofski obrazovan.⁴

Kao što smo već na početku ovog rada kazali, Sava Mrkalj jeste autentična pojava srpske filologije,⁵ pa i filozofije, ali istovremeno

3 Dositej predstavlja okosnicu novije srpske prosvete, te se na njega poziva Sava Mrkalj u Predgovoru svoga *Azbukoprotresa*.

4 Pisac prve Mrkaljeve biografije Đ. Rajković ističe da je Mrkalj na Peštanskom univerzitetu "s odlikom slušao filozofiju i matematiku". Up. Rajković Đ., *Izabrani spisi I*, Novi Sad 1950, str. 199. I pre studija, za vreme gimnazijskog školovanja u Zagrebu, pokazivao je posebne sklonosti prema filozofiji, i dobijao najviše ocene iz logike, metafizike i istorije filozofije. U vezi s tim up. Francev F., *Zagrebačko školovanje Pavla Solarića, Nastavni vjesnik* knj. XXXVIII, 1929/30, Zagreb 1930, napomene na str. 7-8. Ovi biografski podaci nedvosmisleno pokazuju da je S. Mrkalj imao za to vreme među Srbima školsko filozofsko obrazovanje, solidno, a ne površno, o čemu svedoči i njegov postignut uspeh u školi i na studijama. Ta vrsta obrazovanosti Mrkalju je obezbedila da jezičkom fenomenu ne pride amaterski već sa solidnom filozofskom i filološkom pripremom.

5 U vezi sa produkcijom posvećenom Mrkalju i njegovoj vezi sa njegovim savremenikima up. Okuka M., *Sava Mrkalj als Reformator der serbischen Kyrilliza*, München 1975, str. 80-97.

marginalna, delimično stoga što se njegova nevelika delatnost nalazi u senci velikih književnih delatnika poput Dositeja i Vuka. Originalnost Mrkaljevih ideja na našem kulturnom prostoru u svojevrsnoj je suprotnosti sa nedovršenošću i nedovoljnom priznatošću njegovog rada. Pri tome treba svakako naglasiti da je Mrkaljev spis o pravopisu bio pod snažnim uticajem vodećih filologa (pre svega J. H. Adelunga [J. H. Adellung]), ali i filozofa njegovog vremena.

Cilj našeg rada⁶ jeste da pokažemo koji su to filozofski momenti prisutni u Mrkaljevom revolucionarnom spisu o ortografskim pravilima jezika srpskog, a ne da protumačimo smisao i granice njegove pravopisne reforme. U tom smislu potrebno je izdvojiti upravo uvodne delove Mrkaljevog teksta relevantne za odnos filozofije i jezika, bez pretenzije da se u njegov rad učita neko razvijenije filozofsko stanovište. Mrkaljeve refleksije o jeziku u poređenju sa onima njegovih neposrednih prethodnika i savremenika odlikuju se time što je njima pokazano da se jezikoslovlje mora zasnivati na filozofiji. Dakle, ako reforma pravopisa, srpskog ili nekog drugog jezika, treba da bude sprovedena na valjan i konsekvantan način, potrebno je da počiva na filozofskim temeljima.

Mišljenje o neophodnosti izgradnje filozofskog pristupa jezičkom fenomenu nismo proizvoljno pripisali Mrkalju, već je ono i eksplicirano, pored ostalog, i u Vukovom svedočanstvu. Pri tome treba sačuvati i neku rezervu prema interpretaciji *Azbukoprotresa*, kao dela filozofsko-jezičkog karaktera. Naime, Mrkaljev intelektualni napor nije usmeren ka ustanovljenju neke filozofije jezika koja bi formulisala osnovne problema ove filozofske discipline, već njegov spis teži da posredstvom nekih filozofskih pretpostavki izvede koreniti azbukoprotres postojeće crkvenoslovenske ćirilice. U radu ćemo analizirati delove Mrkaljeve knjižice što sadrže misli kojima se može pripisati filozofski karakter. Pre nego što pristupimo razmatranju za filozofiju važnih delova njegovog teksta, nastojaćemo da protumačimo jedno kasnije Mrkaljevo tvrđenje, koje na bitan način određuje njegovo shvatanje odnosa filozofije i jezikoslovlja.

6 Stoga nećemo ulaziti u detaljniju raspravu o značaju Mrkaljevih ortografskih rešenja, zasnovanih na Adelungovoj krilatici: "piši kao što govoriš", i o konkretnoj prednosti Mrkaljevih rešenja u odnosu na ona, recimo, Vukova. Tome bi mogao biti posvećen neki drugi rad, a to predstavlja i najveći broj studija koje se bave Mrkaljevim *Azbukoprotresom*, spisom čiji je cilj da se preko "skidanja sala", odnosno odbacivanjem nepotrebnih slova (pismena), izvrši jedan radikalni azbukoprotres crkvenog pisma, koje postaje razumljivije, jasnija i ekonomičnije za korišćenje.

“Езыкословія не валя да е сва повѣсть: него треба да е и филозофія колико быти може.”⁷ Ovo tvrđenje, načelnog karaktera, govori u prilog našoj tezi da je, u svome spisu, Mrkalj ne samo primenjivao filozofske ideje svoga vremena, nego je shvatao nužnost toga da čak i nauka o jeziku, ukoliko doista pretenduje da bude slovesna, mora biti i filozofija. Time, međutim, nije još uvek jasno šta je Mrkalj razumevao pod filozofijom, odnosno, možemo se upitati koja je to filozofija za koju je on smatrao da treba da ulazi u sastav “jezikoslovlja”. Ovome treba dodati i to da je filozofija u doba prosvetćenosti shvatana prilično široko, te da se kvalifikacija “filozofskog” odnosila ne samo na predmet i metodu, nego i na karakteristike rada kao što su učenost, utemeljenost, stringentnost itd.

Posmatrano u nešto širem kontekstu Mrkaljev stav mogao bi se protumačiti i kao svojevrsno protivljenje njemu savremenoj tendenciji da se celokupna nauka o jeziku konstituiše na osnovu istorijske empirijske građe, što je posledica značajnog događaja u istoriji lingvistike, što će reći otkrića sanskrita i utemeljenja istorijske metode u proučavanju uporedne lingvistike. Načelno posmatrano, osamnaestovekovni pristup jezičkom fenomenu se razlikuje od devetnaestovekovnog po tome što prvi polazi od uskih kategorija i univerzalnih pretpostavki, na kojima počiva ljudski jezik, a drugi od “lingvističkih” činjenica koje se javljaju u raznim jezicima, pri čemu se dolaženje do opštih odredbi zasniva na njihovoj komparaciji.⁸

Mrkaljevo razumevanje jezika uklapa se u horizont tradicionalnog, osamnaestovekovnog shvatanja jezičkog fenomena, koje polazi od načina funkcionisanja ljudskog uma. Uostalom, tome u prilog govore i prve rečenice njegovog kratkog spisa, provokativnog, neobično slikovitog i direktnog naslova: *Salo debeloga*

7 Up. Nedić V., Beleške Save Mrkalja iz bečke duševne bolnice, *Prilozi za KJIF*, knj. XXX, 1954, str. 305. Da li je iskaz duševno obolelog Mrkalja, saopšten trezvenom Vuku Karadžiću, relevantan kao tvrdnja upravo tako opisane ličnosti, ovde, čini se, nije od važnosti. Mi ga razmatramo kao sud, koji ima smisla, i koji je značajan za rekonstruisanje Mrkaljevog filozofskog pristupa jezičkom fenomenu. J. Kopitar je uočio filozofski karakter Mrkaljevog spisa, što je izrazio rečima: “Na ovih osamnaest strana ima više filozofije jezika nego u nekim debelim gramatikama”. Nav. prema Mladenović A., *Reforma ćirilice Save Mrkalja, Književnost i jezik*, god. XIX, br. 2-3, 1972, str. 19. Postavlja se, međutim, pitanje šta je Kopitar razumevao pod jezičko-filozofskim karakterom ovog spisa - da li je filozofiju poimao u širokom smislu, te je ovu očiglednu pohvalu uputio misleći pritom na jasnost, razgovetnost i jezgrovitost Mrkaljevog spisa.

8 Up. Kaler Dž., *Sosir, osnivač moderne lingvistike*, Beograd 1980, str. 69. U tom smislu treba dodati da savremena lingvistika se vraća tradiciji filozofije jezika, što naročito dolazi do izražaja u delu Noama Čomskog.

era libro Azbukoprotres,⁹ koje slede odmah posle Predgovora, i glase:

“Човек разне себи представља вешти, он мисли о њима, разсуждава, умствује, суди. Он може и о напретку, и о глави нашој, у себи у нутра закључавати. Ми о свему томе ни мерве не знамо, докле годь какове не имамо знаке, посредством кои то нама откривасе. Знаци ти могу различни родова бити; но међу свима возможнымa најбольши су они, кое чобек очленненим гласом либо звуком своим от себе дае, и кои се нашки називаю рѣчма. Цѣли овакови знакова сбир, то ест, цѣли сбир очленнени разборни звукова, коима човек човеку мисли свое соопштава, наричемо езиком у нас”¹⁰.

Polazeći od gnoseoloških¹¹ pretpostavki novovekovne filozofije, Mrkalj dolazi postepeno do određenja jezika. Jezik, kao najvlastitija ljudska tvorevina, počiva na aktivnosti uma. Ljudske kognitivne sposobnosti Mrkalj ne razumeva kao da su ove isključivo pasivnog, receptivnog karaktera. Sposobnost predstavljanja spoljašnjih stvari (вешти),¹² koju možemo okarakterisati kao receptivnu, čini samo početni korak u našem saznanju sveta,

9 M(rkalj) S(ava), *Salo debeloga era libro azbukoprotres*, U Budimu Gradu, Pismenama Kraljevskoga Sveučil: Vengerskoga 1810 (fototipski izdato Novi Sad 1949, kao i u: Okuka M., *Sava Mrkalj als Reformator der serbischen Kyrilliza. Mit einem Nachdruck des Salo debeloga jera libro Azbukoprotres*, München 1975, str. 99-122. Mrkaljev spis je preštampan u: *Skupljeni gramatički i polemički spisi Vuka Stef. Karadžića*, Beograd 1894, i u: Karadžić V. S., *Sabrana dela*, knj. XII, Beograd 1968, str. 291-297. Kritičko izdanje sa prevodom na savremeni jezik sa komentarima priredili Moguš M. i Mončina J., “*Salo debeloga jera libro azbukoprotres*” *Save Mrkalja*, Zagreb 1983. Poslednje kritičko izdanje Mrkaljevog dela je Mrkalj S., *SALO DEBELOGA ERA AZBUKOPROTRES*, priredio A. Mladenović, Matica Srpska, Novi Sad 2010. Sva izdanja, izuzev citata iz Mrkaljevog spisa, navodim latinicom. U tekstu nazivamo delo skraćeno *Azbukoprotres*, a citiramo ga prema: Karadžić V. S. (1968).

10 Up. Karadžić V. S., 1968, str. 291-292.

11 Povezanost Mrkaljevih refleksija sa Lokovom filozofijom prvi je zapazio i uverljivo pokazao Jovan Deretić, potvrđujući time filozofski karakter Mrkaljevih zamisli. Up. Deretić J., *Dositej i njegovo doba*, Beograd 1969, naročito 205-211.

12 V. Opačić-Lekić potpuno pogrešno karakteriše Mrkaljeva filozofska shvatanja kao materijalistička. U prvoj rečenici *Azbukoprotresa* Mrkalj govori o stvarima, ali ih ne opisuje ni kao materijalne ni kao nematerijalne. Isto tako je krajnje sporno Opačić-Lekićino suprotstavljanje Mrkaljevih “materijalističkih” koncepcija njegovim, po njenom mišljenju, navodnim metafizičkim uverenjima. Za to nemamo potvrdu ni u Mrkaljevom tekstu, a osim toga, jedna metafizička pozicija takode može biti materijalistička. Suprotnost idealizam-materijalizam (metafizika) predstavlja jedan anahroni ideološki recidiv u Opačić-Lekićinoj monografiji o Savi Mrkalju, koji nikako ne treba slediti prilikom interpretacije filozofskih shvatanja ovog jezikoslovca. Up. Opačić-Lekić V., *Sava Mrkalj, Život i djelo*, Novi Sad 1978, naročito str. 110.

a nju prate ostale delatnosti razuma i uma, kao što su suđenje, rasuđivanje i umstvovanje.

Pri tome je potrebno istaći da Mrkalj ne razdvaja, na pojmovno-terminološkom planu, sposobnosti i delatnosti, već samo navodi neke od radnji saznajnog karaktera koje vrši čovek. Drugo, autor *Azbukoprotresa* ne diferencira sve kognitivne aktivnosti, već samo one koje proističu od naših razumskih i umskih sposobnosti.

Pojmovna obrada materijala, koji dobijamo posredstvom sposobnosti predstavljanja nije pak jedino o čemu se umstvuje; to su i unutrašnji sadržaji svesti, koje Mrkalj na ovom mestu, doduše terminološki nerafinirano, naziva “glavom našom”; to što on upotrebljava izraze “u sebi, u unutra” jasno je da on pritom ima u vidu refleksiju unutrašnje delatnosti svesti. Reč je naime o autorefleksiji, što će reći o sposobnosti sagledavanja, praćenja i promišljanja samog akta mišljenja.

Mrkaljeva jezgrovita formulacija čitaocu ne kaže jasno da li delatnost “zaključivanja”, koja je usmerena na našu unutrašnjost, predstavlja samo refleksiju unutrašnjih sadržaja svesti, ili je pak možemo razumeti i u smislu apstraktnog pojma samosvesti, čemu u prilog ide i spominjanje reči “glava”, koja nije opisana kao ova ili ona misao te “glave”, nego kao glava uopšte.

Još nejasnije¹³ je to što Mrkalj spominje “napredak” u drugoj citiranoj rečenici, odnosno problematično je to da li se pod napretkom misli na progres uopšte, ili pak na napredak u našem saznanju spoljašnjih i “unutrašnjih” stvari. No ovaj izraz nije slučajno upotrebljen u Mrkaljevom prilično sažeto sročenom spisu, gde nijedna reč nije suvišna – premda, polazeći od našeg, savremenog, razvijenijeg pojmovno-terminološkog aparata, ne bi bilo pogrešno reći da su katkada nazivi iz *Azbukoprotresa* neadekvatno upotrebljeni, te da je sâm kategorijalni aparat ovog spisa nedovoljno diferenciran. Naime reč “napredak” predstavlja okosnicu filozofije prosvetećenosti, koja je bitno uticala na celokupno razdoblje što prethodi Mrkaljevom delatnosti.

Njegov ključni uvid predstavlja to da o onome što je predmet mišljenja ne možemo “znati” bez znakova, tj. jezika, kojima

¹³ Na nepotkrepljenoj argumentaciji počiva mišljenje V. Opačić-Lekić, koja tvrdi da nije nejasno ovo mesto iz Mrkaljevog spisa. Po njoj on “verovatno misli na društvene poslove i njihove tokove nabolje, ali može on misliti i na zlo”. Međutim, Mrkaljev tekst ili pak svedočanstva njegovih savremenika ne mogu nam sasvim tačno potvrditi da li je pisac *Azbukoprotresa* imao u vidu napredak društvenih, ili nekih drugih, na primer (samo)spoznajnih aktivnosti. Stoga je tumačenje V. Opačić-Lukićeve u najboljem slučaju hipotetičnog karaktera. Up. Opačić-Lekić V., *Sava Mrkalj, život i delo*, Novi Sad 1978, str. 110.

naše mišljenje biva ispoljeno. Značaj jezika leži u tome što svi, bilo unutrašnji bilo spoljašnji sadržaji, nama bivaju “otkriveni” tek uz pomoć odgovarajućih znakova – što znači da bez toga ništa ne bi bilo saznato; dok, s druge strane, jezik ne bi bio promišljen i racionalno konstituisan da nije delatnosti “sudeња i umstvovanja”. Mrkalj razumeva odnos mišljenja i jezika kao međuzavisan, odnosno mišljenje (predstavljaje, suđenje, umstvovanje, zaključivanje) čini “poreklo” jezika, a, opet, o tome šta jesu kognitivne aktivnosti ili njihov sadržaj možemo znati isključivo posredstvom jezika, koji predstavlja medij ispoljavanja mišljenog sadržaja.

Pored toga, Mrkalj je ispravno uočio da je jezik semiotički strukturiran, odnosno da predstavlja sistem određenih znakova, dakle ne bilo kakvih znakova, te da smo jedino posredstvom njih u stanju da “znamo” šta smo “umstvovali i zaključivali”. Pisac *Azbu-koprotresa* ne kaže ništa o nekom nejezičkom, nediskurzivnom znanju do kojeg bi se eventualno moglo doći nezavisno od jezika; mišljenje je dakle za njega bitno jezički određeno.

Znaci koji, pošto su različiti, treba da ispravno budu razvrstani, nisu svi “jezički”. “Lingvističke” znake Mrkalj određuje kao one koji su “očleneni glasom”, ili, izraženo latinizovanom terminologijom, koji su artikulisani ljudskim glasom, pa se time razlikuju od ostalih znakova, čak i od onih kojima se ljudska bića služe kako bi nešto prenela ili pak saopštila. “Zbir”, preciznije rečeno, uređeni sistem ovih već artikulisanih znakova predstavlja jezik. Svrha jezika leži u “komunikaciji”, saopštavanju mišljenog sadržaja, pri čemu ovaj “trezveni” uvid Mrkalj ne smatra obeležjem srpskog ili ma kog drugog jezika, već je to svojstvo univerzalnog karaktera.

Razumljivost prezentovanja vlastitih zamisli jeste smisao svake komunikacije, a da bi se to ostvarilo, pravopis mora biti što je moguće jednostavniji i razumljiviji. Mrkalj se, od mnogih svojih prethodnika i savremenika, razlikuje po tome što misli da razumljivost azbuke, koja služi u prenosu misli, ne počiva na narodnim ili nekim drugim izvorima jednostavnosti, nego na načelima ljudskog uma, posredstvom koga jezik jedino i može biti konstituisan. S druge pak strane, jedino jezikom smo mi, kao ljudska bića, u stanju da saznamo šta se zbiva u našim ili tuđim glavama.

Svoje razmatranje o jeziku uopšte Mrkalj supsumira na sledeći način:

“Мисли наше произилазе и састоје из представака, понатака, висти (*idea*); а език, како смо видели, састављен е из рѣчи, то

ест, из разнородних разборних рока (*terminus*) либо изрза наших представака”.¹⁴

Predstave, pojmovi i ideje jesu konstitutivni elementi misli, a sa-obrazno njima, i jezik se sastoji iz reči, koje su semiotički strukturirane, odnosno sastavljene su od raščlanjenih glasova (koji se u prevodu Damaskinove *Dijalektike* nazivaju “pišuštım glasovıma”). U maločas citiranoj rečenici Mrkalj, međutim, ne govori o sastavu reči, već ih dalje određuje kao „roke“ (*terminus*). Pod rokama ili terminima Mrkalj podrazumeva reč ili naziv naših predstava, pri čemu nije jasno da li je to reč sa definisanim, postojećim značenjem, ili pak nije. U savremenoj filozofiji i nauci termini su upravo izrazi koji imaju određeno, ograničeno postojano značenje, koje se ne može pripisati nekoj drugoj reči.

Opšta odlika Mrkaljevog načina pisanja, bez obzira na značenje koje on pripisuje reči “*terminus*”, jeste stvaranje vlastitih termina, odnosno reči sa određenim značenjem, čime on sledi tradiciju svog prethodnika Pavla Solarića, učenika Dositeja Obradovića. Takva je i reč „vista“, koja predstavlja Mrkaljev izum i prevod grčke reči *idea* čiji je koren glagol *idein* koji u prezentu znači “videti”. Sledeći ovu etimologiju, autor *Azbukoprotresa* tvori vlastiti naziv „vista“ koji znači ono što je viđeno. Ovaj primer, mada ne samo on, ukazuje na Mrkaljevo nastojanje da stvori vlastitu terminologiju, preuzimanjem kako crkvenoslovenskih reči, tako i narodnih izraza.

Pa ipak, Mrkalj je bio dovoljno filozofski i filološki obrazovan i nadaren da uvidi da se terminologija jezikoslovlja ili pak filozofije mora graditi na postojećim osnovama vlastitog jezika. Isto tako je bio svestan i toga da u narodnom jeziku nije artikulirana takva terminologija, te bi ona trebalo da bude kreativan čin autora koji takve „roke“ namerava da primeni. Dakle, na stvaranju teorijskih termina bi trebalo da rade učeni ljudi, istančanog filološkog ukusa, kao i filozofskog obrazovanja. Nažalost, Mrkaljeve terminološke inovacije nisu šire prihvaćene. Eventualno pak vraćanje na takva terminološka rešenja, kakva su bila Mrkaljeva, nije sasvim preporučljivo, budući da bi ona bila razumljiva samo malom broju filološki obrazovanih ljudi. Stvaranje termina na vlastitom jeziku, tako što se oni prevode sa stranih jezika, nosi sa sobom opasnost da takve filološke inovacije ne budu prihvaćene, zbog toga što su se tuđice toliko odomaćile u vlastitom jeziku, bilo kolokvijalnom ili onom stručnom, te se teže menjaju uvođenjem novih terminoloških rešenja.

Mrkaljev način izvođenja je krajnje konsekventan. On polazi od izvesnih gnoseoloških pretpostavki, odnosno činjenice da smo

14 Up. Karadžić V. S., 1968, str. 292.

u stanju saznati unutrašnji i spoljašnji svet; o tome saopštavamo drugima posredstvom znakova, artikulisanih glasova, koji konstituišu reči, a reči sačinjavaju jezik. Mrkalj daje opšte filozofske odredbe o prirodi jezika, o njegovoj znakovnoj strukturanosti, koje ni do danas nisu prevaziđene, te ih primenjuje na reformu ortografskih rešenja crkvenoslovenske ćirilice, koja je pripremila Vukovu pobedonosnu i sudbonosnu reformu srpskog jezika i gramatike, a samim tim i njene ortografije.

Mrkaljev filozofski doprinos za našu sredinu sastoji se u njegovom stavu o neophodnosti povezivanja nekih gnoseoloških (filozofskih) pretpostavki sa jezikoslovljem, kao i u uvidu u semiotičku prirodu jezika, dominantnog za savremene pravce u lingvistici, koji univerzalnost jezika interpretiraju polazeći od lingvističkog znaka. Mrkalj je sasvim ispravno ukazao na međuzavisnost jezika i mišljenja, pri čemu je posebno značajan njegov uvid da isključivo posredstvom lingvističkih znakova možemo *znati* o onome što je predmet našeg mišljenja. Kognitivnim sposobnostima stičemo predstave, pojmove ili ideje o svetu, dok putem jezika, odnosno lingvističkih znakova, iz kojih se on sastoji, zaključujemo o radnjama i sadržajima svesti (možda i o samoj samosvesti), bez koga ne bismo imali nikakvo diskurzivno znanje o stvarima iz spoljašnjeg sveta ili o našoj unutrašnjosti, niti bismo to znanje mogli da prenesemo drugim ljudima.

Na razmeđi između osamnaestog i devetnaestog veka, filozofske lingvistike i empirijske, one koja se zasniva na umu, i druge koja počiva na proučavanju lingvističkih činjenica iz raznih indoevropskih jezika, Mrkalj je ostao tradicionalista. Naime, on je smatrao da polaznu osnovu svakog ispitivanja jezičkih fenomena ne predstavljaju „činjenice“, već ono čega su te činjenice izraz, a to je ljudski um i njegove tvorevine - misli. U tom smislu Mrkaljeve refleksije su vrlo savremene, budući da se filozofska lingvistika 20. veka vratila brojnim podsticajima koje je dobila iz novovekovne filozofije subjektivnosti, i iz njih proizašlih lingvističkih načela.

LITERATURA:

Čomski N., *Gramatika i um*, Beograd 1972.

Deretić J., *Dositej i njegovo doba*, Beograd 1969.

Francev F., Zagrebačko školovanje Pavla Solarića, *Nastavni vjesnik* knj. XXXVIII, 1929/30, Zagreb 1930, str. 1-8.

Kaler Dž., *Sosir, osnivač moderne lingvistike*, Beograd 1980.

Karadžić V. S., *Sabrana dela*, knj. XII, Beograd 1968, str. 291-297.

IRINA DERETIĆ

Mrkalj S., *Salo debeloga era libo azbukoprotres*, U Budimu Gradu, Pismenama Kraljevskoga Sveučil: Vengerskoga 1810 (fototipski izdato Novi Sad 1949)

Mladenović A., Rezultati novijih proučavanja istorije srpskohrvatskog jezika u srednjoškolskoj nastavi (reforma ćirilice Save Mrkalja), *Književnost i jezik*, god. XIX, br. 2-3, 1972, str. 12-20.

Moguš M. i Mončina J., "Salo debeloga jera libo azbukoprotres" *Save Mrkalja*, Zagreb 1983.

Mrkalj S., *Salo debeloga jera libo azbukoprotres*, priredio A. Mladenović, Novi Sad, Matica Srpska, 2010.

Nedić V., Beleške Save Mrkalja iz bečke duševne bolnica, *Prilozi za KJIF*, knj. XXX, 1954, str. 303-305.

Nikoliš G., *Sava Mrkalj. Povest o jednom stradalniku*, Zagreb 1980.

Okuka M., *Sava Mrkalj als Reformator der serbischen Kyrilliza. Mit einem Nachdruck des Salo debeloga jera libo Azbukoprotres*, München 1975.

Opačić-Lekić V., *Sava Mrkalj, Život i djelo*, Novi Sad 1978.

Rajković Đ., *Izabrani spisi I*, Novi Sad 1950.

Irina Deretić

University of Belgrade, Faculty of Philosophy

PHILOSOPHY AND LINGUISTICS IN SAVA MRKALJ'S WRITINGS

Abstract

In this paper, the author critically discusses the philosophical presuppositions of Sava Mrkalj's language reform. Mrkalj's reflections on the origin of language and his definition of sign and language are analyzed in detail. In doing so, the author tries to find out whose philosophical influence played the major role in Mrkalj's grammatical writings.

Key words: *Sava Mrkalj, mind, language, linguistic sign*